DİL BİLGİSİ: MAKSÛR, MANKÛS VE MEMDÛD İSİMLER

القواعد: الاسم المقصور والمنقوص والممدود

Arapçada isimler son harfleri bakımından ikiye ayrılır. Son harfi illetli veya hemze olmayan isimlere sahîh isimler; son harfi illetli veya hemze olan isimlere de sahîh olmayan isimler denir. Sahîh olmayan isimler, kendi içlerinde Maksûr, Mankûs ve Memdûd isimler olmak üzere üçe ayrılır. Şimdi bu üç isim türünü örneklerle tanıyalım:

Maksûr İsimler

Sondan bir önceki harfi fethalı olup son harfi (ى) olan isimlere maksûr isimler denir. Maksûr isimler, genellikle (ى) ile biter fakat az miktarda da olsa (ا) ile biten maksûr isimler vardır. Maksûr isimlerin sonunda yer alan bu harflere “elif-i maksûre” denir.

Kelimenin sonunda yer alan elif-i maksûre, (ى) şeklinde ise böyle bir isme herhangi bir zamir bitiştiğinde bu harf elife dönüşür. Örneğin مرضى (hastalar) kelimesi, kendisine birinci çoğul şahıs zamiri bitiştiğinde مرضانا (hastalarımız) biçimini alır.

İster (ى) biçimindeki elif, isterse de (ا) biçimindeki elif ile bitsin bir maksûr ismin sonuna bitişen zamir mütekellim ya’sı ise bu zamir daima fethalı olarak okunur. Örneğin مرضايَ (hastalarım).

Maksûr isimler bütün irâb durumlarında, yani merfû, mansûb ve mecrûr hallerinde hep takdîrî olarak (takdîren) irâb edilir. Çünkü bu isimlerin sonlarındaki elif-i maksûreler, irâb alâmetlerinin açıkça ortaya çıkmasına engel olur. Bu durumda kelimenin sonunda yer alması gereken fetha, damme ve kesra alâmetleri görülmez, fakat takdiren var olduğu kabul edilir. Şimdi maksûr isimlerin ref, nasb ve cer hallerine örnekler verelim:

زارَ الفَتَى أقارِبَه. (Delikanlı akrabalarını ziyaret etti.)

زار : Mâzî fiil, üçüncü tekil şahıs, eril.

الفَتَى : Fâil, merfû, ref alâmeti sondaki takdîrî damme.

أقاربَه : (أقارِبَ) mef'ûlun bih, mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha, aynı zamanda muzâf, sondaki bitişik zamir (ـه) muzâfun ileyh, mahallen mecrûr.

رَأَيْتُ الفَتَى عِنْدَ أقارِبِهِ. (Delikanlı akrabalarını ziyaret etti.)

رأيتُ : Mâzî fiil, fâil bitişik zamir olan tâu'l-muteharrike **(تُ)** .

الفتى : Mef'ûlun bih, mansûb, nasb alâmeti sondaki takdîrî fetha.

عِنْدَ : Zarf, mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha, aynı zamanda muzâf.

أقاربه : (أقارِبِ) muzâfun ileyh, mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra, aynı zamanda muzâf, sondaki bitişik zamir (ـه) muzâfun ileyh, mahallen mecrûr.

مررنا بالفتى صَباحًا. (Delikanlı akrabalarını ziyaret etti.)

مررنا : Mâzi fiil, fâil bitişik zamir olan (نا).

بالفتى : (ب) harf-i cer, (الفتى) mecrûr, cer alâmeti sondaki takdîrî kesra.

صباحا : Zarf, mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.

dikkat

Maksûr bir ismin sonundaki elif-i maksûre kelimenin kök harflerinden biriyse, yani kelimenin üçlü kökünün üçüncü harfini oluşturuyorsa, böyle bir ismin nekira olarak gelmesi durumunda irâbında herhangi bir değişiklik olmaz fakat bütün irâb durumlarında (ref, nasb, cer hallerinde) hep tenvinli fetha ile okunur ve yazılır. Örnek:

جاء فتًى. (Bir delikanlı geldi.)

رأيتُ فتًى. (Bir delikanlı gördüm.)

سلمتُ على فتًى. (Bir delikanlıya selam verdim.)

dikkat

Maksûr bir ismin sonundaki elif-i maksûre kelimenin kök harflerinden değilse böyle bir ismin nekira olarak gelmesi durumunda irâbında herhangi bir değişiklik olmaz fakat bütün irâb durumlarında (ref, nasb, cer) tek fetha ile okunur ve yazılır. Örnek:

جاء جرحَى. (Yaralılar geldi.)

رأيتُ جَرحَى. (Yaralıları gördüm.)

سلَّمتُ على جَرحَى. (Yaralılara selam verdim.)

Aşağıdaki tabloyu elif-i maksûrenin üçlü kökün üçüncü harfi olup olmaması yönünden inceleyelim:

elif-i maksûre kelimenin kök harfi değilse:	elif-i maksûre kelimenin kök harfi ise:
جَرْحَى – الجَرْحَى	فَتًى – الفَتَى
كُبْرَى – الكُبْرَى	مَعْنًى – المَعْنَى
صُغْرَى – الصُّغْرَى	مَبْنًى – المَبْنَى
حُسْنَى – الحُسْنَى	عَصًا – العَصا
ذِكْرَى – الذِّكْرَى	مُسْتَشْفًى – المُسْتَشْفَى

Mankûs İsimler

Sondan bir önceki harfi kesralı olup son harfi de “yâ” (ي) olan isimlere mankûs isimler denir. Mankûs isimlerle maksûr isimler arasındaki şekilsel farklılığa karşılaştırmalı olarak bakacak olursak, maksûr isimlerde sondan bir önceki harfin harekesinin daima fetha; mankûs isimlerde ise aynı harfin harekesinin daima kesra olduğunu görürüz. Bir diğer fark da mankûs isimlerin sonunda yer alan harfin, alfabenin son harfi olan “yâ” (ي) harfi olmasıdır. Dolayısıyla bu harfin altına iki nokta koymayı ihmal etmemek gerekir. Hâlbuki maksûr isimlerin sonundaki harfin adı “yâ” değil “elif-i maksûre”dir ama “yâ” formatında yazılır ve “yâ” olmadığı için de kesinlikle altına iki nokta konulmamalıdır.

Mankûs isimlerin irâbına bakacak olursak mankûs isimler ref ve cer durumlarda, tıpkı maksûr isimler gibi takdîrî olarak irâb edilirler. Yani bu isimler merfû veya mecrûr konumda bulunduklarında bu konumların gerektirdiği damme veya kesra harekeleri son harflerinin üzerinde açıkça görülmez, fakat var olduğu kabul edilir. Mankûs isimlerin nasb durumu ise lafzî olarak irâb edilir, yani irâb alâmeti olan fetha son harfin üzerinde açık bir şekilde görünür.

Şimdi mankûs isimlerin irâblarına örnek cümleler içinde bakalım:

جاء القاضِي إلى المحكمة. (Hâkim mahkemeye geldi.)

جاء : Mâzî fiil, üçüncü tekil şahıs, eril.

القاضِي : Fâil, merfû, ref alâmeti sondaki takdîrî damme.

إلى : Harf-i cer

المحكمة : Mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

شاهدتُ القاضِيَ في المحكمة. (Hâkimi mahkemede gördüm.)

شاهدتُ : Mazi fiil, fâil sondaki tau’l-muteharrike (تُ).

القاضيَ : Mef’ûlun bih, mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.

في : Harf-i cer

المحكمة : Mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

تكلمتُ مع القاضِي في المحكمة. (Hâkimle mahkemede konuştum.)

تكلمتُ : Mazi fiil, fail sondaki tau'l- muteharrike (تُ).

مع : Harf-i cer

القاضي : Mecrûr, cer alâmeti sondaki takdîrî kesra.

في : Harf-i cer

المحكمة : Mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

Mankûs isimler belirsiz olarak, yani başlarında elif lam olmaksızın kullanıldıklarında merfû ve mecrûr durumlarında sonlarındaki "yâ" harfi düşürülür. Ancak meydana gelen bu değişikliğe işaret olmak üzere kelimenin sonundaki kesra harekesine bir kesra daha eklenir, böylece çift kesralı olur. İrâbı yine tıpkı belirli bir mankûs ismin ref ve cer halindeki irâbı gibi yapılır. Belirsiz mankûs ismin mansûb hâlde kullanılması durumunda irâbı yine normal bir ismin mansûb haldeki irâbı gibi yapılır. Şimdi nekira durumundaki mankûs isimlere cümle içinde örnekler verelim:

ذَهَبَ راعٍ بِالأَغْنامِ إلى المَرْعَى. (Bir çoban koyunları meraya götürdü.)

ذهب : Mâzî fiil, üçüncü tekil şahıs, eril.

راعٍ : Fâil, merfû, ref alâmeti düşürülen (ي) üzerindeki takdîrî damme, çünkü mankûs isim.

بِ : Harf-i cer

الأغنامِ : Mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

إلى : Harf-i cer

المَرعَى : Mecrûr, cer alâmeti sondaki takdîrî kesra, çünkü maksûr isim.

قابَلْتُ راعِيًا في المَرْعَى. (Merada bir çobanla karşılaştım.)

قابلتُ : Mâzî fiil. Fâili sondaki tau'l-muteharrike (تُ).

راعِيًا : Mefʿûlun bih, mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha (mankûs isim).

في : Harf-i cer

المرعَى : Mecrûr, cer alâmeti sondaki takdîrî kesra, çünkü maksûr isim.

سَلَّمْتُ على راعٍ في المَرْعَى. (Merada bir çobana selam verdim.)

سلمتُ : Mâzî fiil. Fâili sondaki tau'l-muteharrike (تُ).

على : Harf-i cer

راعٍ : Mecrûr, cer alâmeti düşürülen (ي) üzerindeki takdîrî kesra, çünkü mankûs isim.

في : Harf-i cer

المَرْعَى : Mecrûr, cer alâmeti sondaki takdîrî kesra, çünkü maksûr isim.

dikkat

Yukarıda başında elif lam bulunmayan yani nekira halde bulunan bir mankûs ismin ref ve cer durumlarda sonlarındaki "yâ" harfinin düşürülüp buna işaret olarak da kelimenin sonuna tenvinli kesra getirileceği söylenmişti. Ancak ref ve cer durumundaki mankûs bir isim aynı zamanda muzâf konumunda gelirse o zaman sonundaki "yâ" harfi düşmez. Örnek:

قاضِي المَحْكَمَة (Mahkemenin kadısı)

راعِي الأغْنام (Koyunların çobanı)

Şimdi mankûs isimlerin merfû, mansûb ve mecrûr hallerini bir tabloda inceleyelim:

Mecrûr (Takdîren)	Mansûb (Lafzen)	Merfû (Takdîren)
قاضٍ / القاضِي	قاضِيًا / القاضِيَ	قاضٍ / القاضِي
باقٍ / الباقِي	باقِيًا / الباقيَ	باقٍ / الباقِي
راضٍ / الرَّاضِي	راضِيًا / الرَّاضِيَ	راضٍ / الرَّاضِي

Memdûd İsimler

Son harfleri hemze olup hemzeden önceki harfleri de elif olan isimlere memdûd isimler denir. Memdûd isimler tıpkı sahîh isimler gibi lafzî olarak irâb edilirler. Yani ref halinde damme, nasb halinde fetha ve cer halinde de kesra harekeleri memdûd ismin sonunda açık bir şekilde yer alır. Memdûd isimlerin sonlarında yer alan hemzeler ya kelimenin kökünden ya başka bir harften dönüşmüş ya da zaid (fazladan) olabilir. Bu üç tür memdûd ismi örneklerle açıklayalım:

1. Hemzesi kelime kökünden olan memdûd isimler:

   Örnek: قرّاء – ضياء – إنشاء – وضّاء

   Örnekteki kelimeler, memdûd isimlerden hemzeleri asli unsur yani kelimenin kökünden olan isimlerdir. Hemzenin kelimenin kökünden olup olmadığını anlamanın yolu o kelimenin üçlü kökünü bulmaktır. Üçlü kökünde, yani sulâsi mâzî 3. tekil eril kipinde hemze yer alıyorsa bu, hemzenin kelime kökünden olduğu anlamına gelir. Şimdi yukarıdaki isimlerin üçlü köklerini sırasıyla görelim:

   قرأ – ضاء – أنشأ – وضؤ

   Görüldüğü gibi her bir fiilin sonunda hemze yer almaktadır. Böylece bu isimlerin hemzelerinin asli unsur olduğu ortaya çıkmaktadır.

2. Hemzesi başka bir harften dönüşmüş olan memdûd isimler:

Örnek: بناء – سماء – دعاء

Örnekteki memdûd isimlerde sondaki hemzeler başka bir harften dönüşmüş bulunmaktadır. Bu başka harf ise ya vâv (و)'dır, ya da yâ (ي)'dır. Şimdi yukarıdaki isimlerin mâzî fiil çekimlerini sırasıyla görelim: بنى - سما - دعا Buradaki gibi fiillerin mâzî çekiminden hemzenin aslı ortaya çıkmadığı takdirde o zaman bu fiillerin muzâri çekimine bakmamız gerekir. Muzâri çekiminden hemzenin aslı ortaya çıkacaktır. Aynı fiillerin sırasıyla muzâri çekimlerine bakalım.

يبني – يسمو – يدعو

Böylece دعاء ve سماء isimlerindeki hemzelerin (و)'dan, بناء ismindeki hemzenin ise (ي)'den dönüşmüş olduğu ortaya çıkmaktadır.

dikkat

Elif ve hemzesi kelimenin kökünden olmayan memdûd isimler gayri munsarif kelimelerdendir. Başka bir ifadeyle bu tür isimler tenvin ve kesra almazlar. Kesra almaları gereken bir konumda geldikleri zaman bütün gayri munsariflerde olduğu gibi kesra yerine fetha alırlar.

3. Hemzesi zâid olan memdûd isimler:

Örnek: علماء – شعراء – بيضاء – صحراء

Örnekteki kelimeler, memdûd isimlerden hemzeleri zâid yani kelimenin kökünden olmayan isimlerdir. Şimdi yukarıdaki isimlerin üçlü köklerini, yani sulâsi mâzî 3. tekil eril hallerini sırasıyla görelim:

علم – شعر – باض – صحر

Görüldüğü üzere bu isimlerdeki elif ve hemzeler kelimelerin kökünden değildir.

Şimdi memdûd isimlerin irâb durumlarına örnekler verelim:

(Anne babanın duası kabul edilir.) دُعاءُ الوالِدَيْنِ مَقْبولٌ.

دُعاءُ : Mubteda, merfû, ref alâmeti sondaki damme, aynı zamanda muzâf.

الوالِدَيْنِ : Muzâfun ileyh, mecrûr, cer alâmeti yâ, çünkü tesniye.

مَقبولٌ : Haber, merfû, ref alâmeti sondaki damme.

(Sena'yı akşam yemeğine davet ettim.) دَعَوتُ سناءَ إلى العشاءِ.

دعوتُ : Mâzî fiil, fâil bitişik zamir olan tâu'l-muteharrike (تُ).

سناءَ : Mef'ûlun bih, mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.

إلى : Harf-i cer

العشاءِ : Mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

(Her derdin bir devası vardır.) لِكُلِّ داءٍ دواءٌ.

لكل : Câr-mecrûr, öne geçmiş haber, mahallen merfû, çünkü şibih cümle.

داءٍ : Muzâfun ileyh, mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

دواءٌ : Sona kalmış mubteda, merfû, ref alâmeti sondaki damme.

Şimdi de gayri munsarif olan memdûd bir ismin cümle içindeki irâbına bir örnek verelim.

رُزِقَ الرجلُ بطفلةٍ شقراءَ.

رُزِقَ : Edilgen çatılı mâzî fiil.

الرجلُ : Nâibu'l-fâil, merfû, ref alâmeti sondaki damme.

بطفلةٍ : (ب) cer harfi, (طفلةٍ) mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

شقراءَ : (طفلةٍ) kelimesinin sıfatı, dolayısıyla onun gibi tekil, dişil, belirsiz ve mecrûrdur; cer alâmeti kesra yerine geçen fethadır, çünkü gayri munsariftir.

Örnekteki son kelime olan شقراءَ sözcüğü, aslında kesra ile mecrûr olması gerekirken gayri munsarif olduğu için kesra kabul edememiş, kesra yerine fetha ile mecrûr olmuştur. Ayrıca nekira bir kelime olmasına rağmen tenvin de almamış olmasına dikkat edelim.

Aşağıdaki tabloda hemzenin kök harfi olup olmadığı yönünden elif-i memdûdeleri inceleyelim:

elif-i memdûde kelimenin kök harfi değilse:	elif-i memdûde kelimenin kök harfi ise:
صَحْراءُ	دُعاءٌ
بيْضاءُ	ضِياءٌ
عُلماءُ	إنْشاءٌ
شُعراءُ	شِفاءٌ
حمْراءُ	سَماءٌ
بَيْضاءُ	دَواءٌ
شَقْراءُ	قُرَّاءٌ

Not: 6. Ünitede gayri munsarif konusu detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

Öğrenme Çıktısı

2 Maksûr, mankûs ve memdûd isimleri metin içinde tanıyabilme ve özelliklerini kavrayabilme, maksûr, mankûs ve memdûd isimlerin merfû, mansûb ve mecrûr hallerini irâb edebilme

Araştır/ Tekrarla 2

"Veren el alan elden hayırlıdır." anlamına gelen Hadis-i Şerif'i araştırınız. Bu Hadis'te yer alan maksûr isimlerin mecazî anlamda kullanıldığına dikkat ediniz.

İlişkilendir/ Karşılaştır

Maksûr, mankûs ve memdûd isimlerin cümle içindeki irâb durumlarını kendi içlerinde birbirleriyle karşılaştırınız.

Anlat/ Paylaş

Meyve ve sebze isimlerinden maksûr, mankûs ve memdûd olanları bir arkadaşınızla paylaşınız.